

**NOAH
LEDERMAN**

ZADRÁTOVANÝ SVĚT

Pátrání po rodinném
tajemství z holokaustu

Zadrátovaný svět

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.bizbooks.cz
www.albatrosmedia.cz

Bizbooks®

Noah Lederman
Zadrátovaný svět – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA** a.s.

Noah Lederman

Zadrátovaný svět

Pátrání po rodinném tajemství z holokaustu

**BizBooks
Brno
2018**

*Věnuji svým prarodičům,
Leonu a Hadase Ledermanovým*

OBSAH

1	Holokaust ve zlych snech	7
2	Superděda a mešuge babička	20
3	Nemocnice	28
4	Klíče od trezoru s holokaustem	34
5	Na toulkách	44
6	Smrt v České republice	65
7	E-mail	72
8	Otwock	73
9	Od noci do svítání	90
10	Pohled do sklepení	94
11	Videokazety	104
12	Panama	109
13	Útěk z Varšavy	115
14	Revize	126
15	Krabice s fotkami	134
16	Čtyři otázky	140
17	Izrael	145
18	Pátrání v Jad Vašem	151
19	Krok od řešení	155
20	Chlapec u bran Varšavy	159
21	Lightning Lad	163
22	Útěk z Treblinky	165
23	Likvidace	168
24	Babiččino odhodlání	172
25	Brzy se uzdrav	178

ZADRÁTOVANÝ SVĚT

26	Bronzová paže	184
27	Bergen-Belsen	192
28	Copak pro tebe nic nedělám?	194
29	Umschlagplatz	198
30	Tajemný tábor	202
31	Návrat do táborů	208
32	Majdanek	217
33	Březinka	222
34	Osvětim	226
35	Buna	228
36	Osvobození	230
37	Hledání nových začátků	232
	Epilog	235
	Poděkování	237
	Zdroje	239
	O autorovi	240

HOLOKAUST VE ZLÝCH SNECH

„Zabili mi mámu,“ řekla babička a uhodila klouby prstů do jídelního stolu. Přestal jsem čmárat do bloku a podíval se na ni. Měla vlhké oči.

„A jak mohli...“ Nedokázal jsem větu dokončit. Seděli jsme mlčky v jejím brooklynském bytě. Měl jsem pocit, jako kdyby mi v puse rostlo klubičko vaty. Odložil jsem pero a uchopil lžici. Polévku, kterou babička objednala v bistru, jsem nejedl, jenom jsem ji míchal. Od dědovy smrti nevařila. Vždycky mi připomněla obojí – že už nemůže vařit a že děda před šesti lety, před koncem tisíciletí umřel.

„Máminy ruky bych se nikdy nepustila.“ Babička spojila ruce a zvedla je nad stůl; ukázala mi, jak má propletené prsty. Ruce se jí třáslly.

Polkl jsem a zabořilo to.

„Musela jsem utéct,“ pokračovala. „Ale máma mě držela... Moc silně. Nevím, jak se mi to povedlo, ale nakonec jsem se vysmekla. A utekla jsem do stodoly. Věřil bys tomu?“ Babička udeřila do skleněné desky stolu. Stiskla rty ve snaze přemoci chvění. A pak ze sebe vypravila několik slov v jidiš: „Já jsem tam mámu nechala. Věřil bys tomu?“

Chtěl jsem jí říct, že za to nemůže nebo že stejně nemohla nic dělat, ale nedokázal jsem promluvit.

„V té stodole byla slepice,“ řekla a pak se odmlčela.

„Slepice?“ zeptal jsem se. Nechápal jsem. Slepici jsem znal jenom jako kousky masa omotané chuchvalci nudlí ve žlutém vývaru.

Zmínka o slepici však babičku trochu povzbudila. V její věčně zachmuřené tváři se mihl lehký úsměv. „V té stodole,“ zopakovala. „Tam jsem tu slepici našla.“ Jako kdyby slepice měla něco společného s jejími hezkými vzpomínkami na polské ulice, kde skákala přes švihadlo. Tam prožila své dětství.

„Nevěděla jsem, co mám dělat, a tak jsem popadla tu slepici.“ Imaginárního ptáka držela asi tak, jako když nešikovné dítě běží s míčem – před sebou, jako obětinu. „A pak jsem venku uslyšela ukrajinského vojáka: ‚Podívejte se do smetiště, tam se židi schovávají.‘ Věřil bys tomu? Byli horší než Němci. Ti Ukrajinci se na to dali dobrovolně. Oj. Ale už dost. Nemůžu. Už ne.“ Babička se chytla za hlavu. Pak jí ruce sklouzly před ústa a začala naříkat do dlaní. Úsměv zmizel.

Zavrčela lednička.

„Necháme toho, babi.“ Vstal jsem od stolu. Blok s útržky vět na něm zůstal ležet. Věděl jsem, že když odejdu domů a nechám ji, aby si srovnala vzpomínky – aby si znovu vrátila rodinu, která toho letního dne úplně celá zmizela, aby z toho krveprolití zachránila aspoň něco –, bude to stejně napínavé jako v temné komoře sledovat vznikající fotografie. Ale obrázky, které jsme oživilí, budou babičku zase pronásledovat celou noc.

Podíval jsem se z okna na Brighton Beach. Patnáct pater pode mnou se na hladině oceánu třpytilo slunce. Pláž a promenáda byly plné lidí. Nikdo z nich určitě nemyslel na genocidu. Ale my s babičkou jsme pokračovali.

„Promiň, že jsme s tím začali, babi.“

„Hodně to bolí, *tatele*.“

Chtěl jsem jí říct, že to chápu. Jenomže co jsem mohl chápat? Když jsem ty příběhy poznával, trýznily mě jen málo, a při ožívování něčeho z minulosti jsem cítil hlavně napětí. Ale vnuk, kterému byly takové příběhy odpírány, to tak nejspíš mívá.

„Bolelo mě, když nás ukrajinský voják, ten, který zastřelil mámu, shodil z toho...“ Babička zvedla paže nad krátké, šedivé vlasy jako závorcky. Ruce se jí třásly a volná kůže nad lokty se chvěla. „Jak se tomu říká... Tomu, co je nahoře ve stodole?“

„Patro? Půda?“

„Ano, to je ono.“ Spustila paže. „*Ojoj*.“ Jenom spustit ruce zpátky na stůl jí působilo další utrpení. „Nejdřív jsem se schovávala, měla jsem

* v jidiš dosl. táta, zde přen. vlídné oslovení (*pozn. překl.*)

jen tu slepici a šátek na hlavě. A pak jsem se rozběhla. Nacisti a Ukrajinci na mě stříleli. Jeden volal: *„Panenka, štej blajbn, štej blajbn!“* Víš, co to znamená, Noachu?“

„Ne. Co to znamená?“

„*Panenka, štej blajbn.* Volal na mě *„Holčičko, stůj.“* A tak jsem se zastavila. Cítila jsem na hlavě krev. Myslela jsem, že mě střelili. Ale ne, uhodila jsem se při tom pádu. Krev mi tekla po obličejí. Otočila jsem se k tomu Ukrajinci a řekla: *„Ježíši, pomoz mi!“* Babička doširoka otevřela oči, najednou je měla dvakrát tak velké. Už se nemračila, místo toho se jí ve tváři objevil údiv.

Usmál jsem se nad tak krutou ironií.

Ti lidé jí zabili mámu, mohli zabít i ji, víc než deset tisíc jejích židovských sousedů už poslali do plynových komor v Treblince nebo je postavili nad příkopy někde v lese a pak postříleli z kulometů, ale Hadasa tam pořád stála a nevěřila. Nedokázala uvěřit ani po sedmi desítkách let, doma, u kuchyňského stolu. Pořád se ptala, jestli nějak neurazila Boha, že to všechno dopustil.

„Přisahám, Noachu, nikdy předtím ani potom jsem to neřekla. Ani nevím, kde se to ve mně vzalo. Věřil bys tomu? *Oj.*“ Babička zasténala, jako kdyby jí ten záblesk chytrosti, pohotovosti, instinktu, těch pár slov, která jí zachránila život, v budoucnosti nějak ohrozila duši. „Ale ten Ukrajinec mi najednou řekl: *„Běž, dítě. A hlídej si slepici. Tamhle jsou židi.“* Věřil bys tomu?“

Věřil jsem tomu. A přesto stále nevěřím, že se něco takového mohlo stát. Že lidstvo mohlo klesnout k takovým ohavnostem. Večer předtím jsem se díval na dokumentární film o ženě, která přežila a pak se celý život snažila odpustit svým tyranům. Tomu jsem taky nevěřil. Kdo by mohl být tak zlý? Kdo může odpustit takové ničemnosti? Věděl jsem jen jedno: chci se o minulosti své rodiny dozvědět víc.

Babiččin pohled klesl na talíř přede mnou. „Jez, Noachu, jen jez. Vystydne ti polévka.“

Podíval jsem se do talíře a posunul jej doprostřed stolu.

„Ty si to píšeš?“ zeptala se babička.

Poznámky jsem přestal psát ve chvíli, kdy našla slepici. Šokem z toho příběhu, že se to stalo v roce 1942 a já jsem se to dozvěděl až v roce 2006, mně úplně vypadlo z hlavy, co jsem chtěl. Nahmatal jsem pero a udělal si pár poznámek o babiččině matce, o stodole a o slepici. A také o Ukrajinci a o Ježíšovi.

„Ono je toho víc, Noachu. Vždycky je toho víc. Oj.“

Viděl jsem jí to v očích, ale bylo mi jasné, že to další může počkat. „Jindy, babi.“

„Jdu k těm lidem,“ řekla, jako kdyby se to dělo teď, „k těm lidem z Otwocku, ke *gójúm*... Víš, kdo jsou *gójové*? To jsou ti, co nejsou židi. Poláci. Jsou to špatní lidé. Všichni *gójové* ne, ale polští *gójové* jsou hrozní. Jsou to naši sousedi. Víš, co dělali? Vyměňovali nás za cukr. Ale to sem teď nepatří. Bylo jich tam hodně. Chtěli ode mě tu slepici koupit. A najednou jsem si všimla, že mají pytle. A stáli před domy židů.“ Babička naklonila hlavu, jako kdyby ji těšilo, že jsem zvědavý, proč *gójové* stáli s pytli v rukou před židovskými domy. Mlčel jsem a čekal. „Oni ty pytle měli, protože okrádali židy. Ty židy, kteří šli v Treblince do plynu. Oj *gevalt*. A tak jim povídám: ‚Tu slepici vám neprodám.‘ A utekla jsem za svými bratry do Karczewa.“

Usmál jsem se nad tím vzdorným činem, snad posledním kouskem nevinnosti, který na světě zůstal.

„Byli jsme skoro ještě děti,“ dodala babička. „Mladší než ty. Tak, Noachu, už dost. Konec vyprávění. *Ojojohojoj*.“ vzdychala a těžce se zvedala ze židle. Došourala se přes kuchyň k lahvičkám s léky, srovnaným na pracovním pultu jako vojáci, připravení s bílými čepicemi na hlavách ke zteči.

„Tak už máš ten svůj příběh?“ Ke stolu se vrátila s průsvitnou oranžovou lahvičkou.

„Mám.“ Dotkl jsem se její paže a ucítil chladnou kůži s pěti zelenými číslicemi, jako kdybych tím dotekem mohl na sebe přenést část její bolesti.

Babička se dívala do obývacího pokoje, jako slavný náčelník kmeny, který hledí na vypleněnou vesnici a zvažuje budoucnost svého

rozvráceného lidu. Měla velký nos, velké uši a tváře jí táhla k zemi gravitace. Jen oči měla malé. Hnědé perličky, složené z vrstev smutku.

„Potřebuju něco na uklidnění.“ Otevřela lahvičku a vysypala z ní pilulku jako pro koně. Spolkla ji jen tak, teprve potom se pokusila chytit ústy slámku ve sklenici. Hlava se jí přitom kymácela ze strany na stranu jako zvířecímu mláděti, které se učí sát. I něco tak jednoduchého bylo pro ni náhle složité.

O tom, co prožila za holokaustu, babička nikdy moc nemluvila. V osmdesátých letech, když jsem byl kluk, prarodiče tyto příběhy přede mnou tajili. Věděl jsem jenom, že děda přežil jako jediný ze své rodiny a že z babiččiny rodiny zůstala jen ona a sestřenice Helen.

O víkendech mě rodiče dávali k babičce a dědovi do Brooklynu. A tam jsem dělal jen jedno: slídl jsem po bytě a hledal nějaká tajemství z jejich minulosti. Babička však měla v bytě pořádek, nedala mi žádnou možnost. I v těch nejlepších schovávkách bylo jen pečlivě složené prádlo, nedotknutelný porcelán, čisticí prostředky a kuchyňské náčiní. Nikde nic, z čeho bych se mohl dozvědět něco o třicátých a čtyřicátých letech.

„Můžu si půjčit dalekohled?“ zeptal jsem se dědy. Seděl u kuchyňského stolu a počítal výdělek ze své franšizy Burger Kingu.

„Jak je libo, *tates šejne*,“ a prohrábl mi na kratičko ostříhané vlasy. Ten účes on i babička nenáviděli.

(„Samela, ty klukům dovolíš, aby se takhle stříhali?“ řekla babička mému otci, když jsme k nim s bratrem Jakem poprvé přišli s oholenými hlavami. „Vždyť vypadají jako z Osvětimi.“)

Silný letecký dalekohled ležel pod naftalínem páchnoucími svetry v pokoji u televize. Vzal jsem jej a usadil se na betonové terase vysunutě nad Brighton Beach. Předstíral jsem, že pozoruju polonahé lidi, kteří se procházeli po pláži, a stařečky, posedávající na lavičkách u promenády. Když se ale děda znovu plně soustředil na čísla v hlavě, otočil jsem čochy na něj.

Byla to tvář muže, který zbil nacistu a nikdy o tom nic neřekl? Co dělal při povstání ve varšavském ghettu? Jak mohl všechny ty tábory přežít?

Slychal jsem útržky vzpomínek, po nichž mě takové otázky napadaly, ale kdykoli jsem se ho na koncentrák zeptal, s úsměvem a laskavým odmítnutím mě rychle umlčel.

Sledovat dědu dalekohledem se ukázalo jako zbytečné, a tak jsem se vrátil k babičce. Seděla u televize a měla samozřejmě zapnutý kanál 6. Zrnitý obraz z kamery v hale jejich domu šel uzavřeným okruhem do všech bytů. Přestože babička byla v Americe v práci jen jediný den, v čokoládově Barton, jako příslušnice neoficiální bezpečnostní služby dostávala od majitele domu pravidelnou výplatu. Sledovala výhradně kanál 6. Byla to její reality TV, dávno předtím, než Jonathan Murray a Mary-Ellis Bunimová začali jen uvažovat o pořadu *The Real World*.

„Babi, ten člověk tady bydlí?“ zeptal jsem se, abych jí trochu zabrnkal na nervy.

Babička se v křesle naklonila dopředu, zamžourala na toho, kdo přicházel, a těžce vzdychla. Když se dveře do haly otevřely, vyjekla: „*Ojoj!* Kdo jim zabzučel, Noachu? Někdo nedával pozor a zabzučel jim.“ Popadla telefon, který ležel vedle ní. Říkal jsem si, kolikrát už asi vytáčela číslo 911.

Po několika minutách sledování provozu v hale a poslouchání babiččina „*ojoj*“ jsem i já byl trochu přesvědčen, že vysoký činžák už není bezpečný.

„Noachu, mohl bys vynést odpadky?“ zeptala se, když do haly vešel další sériový vrah.

Zakroutil jsem hlavou.

Babička mžourala na televizi a všechny pochybné osoby, které poznala, postupně jmenovala. „Tohle je Aydja. A tohle je ten parchant Shmulich. A tahle paní bydlí ve dvanáctém patře.“ Vždycky ji velice uklidnilo, když dokázala identifikovat sousedy i „ty parchanty“, které znala z koncentráku.

Babička pozorně sledovala prázdnou halu. Prohlížel jsem si ji. Seděla nakloněná dopředu a moc se jí nelíbilo, když na scénu vstoupil další účinkující kanálu 6. „Kdo je to?“ Zvedla sluchátko k hrudi, připravená vytočit číslo. Ten člověk měl koště. „Aha, to je ten, co tu uklízí.“

Hadasa Ledermanová nacházela úlevu v úzkosti.

Když jsme střežení ukončili, babička se vrátila do kuchyně a začala snášet na stůl jídlo – macesové koule, smažené placičky z gefilte fiš, lososové krokety a plněné zelné listy. Děda dřímал na gauči v obývacíku. Naproti stál příborník přes celou zeď. Mahagonové police sloužily hlavně jako vitrína pro pohlednice z dovolené a byl tam také babiččin drahocenný, nikdy nepoužívaný porcelán a stříbrné tácy. Mě ale zajímala jenom jedna jediná zásuvka: ta nejmenší, kde měl své věci děda.

Zásuvku jsem vytáhl, opatrně, abych ho nevzbudil, a vyndal šedivou krabičku na otevírání garáže a balíček hracích karet značky Bicycle s modrou zadní stranou. A byla tam také červenobílá krabička s nápisem Marlboro.

Vzal jsem ji a vyklouzl na terasu. Bylo mi sedm a zapálit si cigaretu jsem se bál. Tak jsem si ji jen vložil mezi rty a předstíral, že šlukuju imaginární dým. Doufal jsem, že když napodobím dědu, nějak se dotknu jeho minulosti. Mezi mohutným funěním jsem se snažil také imitovat dědův silný jidiš akcent (přestože on byl přesvědčený, že žádný nemá). „*Vús í dúš*,“ trénoval jsem si na raccích, kteří plachtili kolem. „Jsem z Osvětimi,“ řekl jsem ptákům, i když děda vlastně z Osvětimi nebyl. Stejně jako babička tam za války jen otročil. Ale co jsem tehdy mohl vědět? V sedmi letech jsem jen toužil cítit se jako on nebo alespoň vědět, odkud vyšel.

Babička mě s marlborkami na terase vždycky našla. „*Fe, fe, kvečovalá.*“ „Proč to děláš, když k nám přijdeš? To není pro děti. Leone! Leo! Leo!“

Děda se vylekaně probral a uviděl babičku s cigaretami.

„Vidíš, co dělá Noach? To je kvůli tobě! Toho kouření necháš!“

Děda jen mávnul rukou a zase si lehl. Převalil se na bok, jedno ucho přitiskl na čalounění gauče a druhé si ucpal polštářem.

Babička se obrátila ke mně. „Tohle se nedělá, *tatele*. *Oj a broš. Oj gevalt*. Tak pojď. Radši se najíme.“

* vzdychat, naříkat, reptat (*pozn. překl.*)

Avšak jediné, po čem jsem opravdu hladověl, byly příběhy, ukryté za těmi vybledlými, neuspořádanými číslicemi v barvě žil, které měli babička i děda navždy vytetované na předloktí.

Čekali jsme, než babička na sporáku ohřeje slepičí polévku. „Prosím, vyprávěj mi z války aspoň něco,“ požádal jsem dědu.

Po tváři mu přeběhl lehký úsměv, který prohloubil jeho vrásky. Z toho jsem pochopil, že ptát se můžu, ale odpovědi se nikdy nedočkám. Babička přinesla jídlo. Číslo 47398 na její vrásčité kůži bylo zkrabacené. Nacisté přidali pod číslo ještě trojúhelník, obrácený špičkou dolů. Babička mi řekla, že je to polovina Davidovy hvězdy. Mně to připadalo jako pyramida, připomínka, že židé bývali otroky. Uvažoval jsem, jestli si židovští otroci, ti, kteří odešli z Egypta a svobodní pak putovali pouští, říkali „*Už nikdy*.“ Jedli jsme mlčky. Když děda nesl lžici k ústům, otáčel zápěstím a číslo 128142 se na jeho předloktí kroutilo.

„Chceš ještě *lokšn*?“ zeptala se mě babička, když jsem ze žluté polévky vytahal všechny nudle.

„Ne, děkuju.“

Přesto mi do talíře obrátila další obrovskou sběračku polévky.

„Babi, řekneš mi něco o táborech? Jaké to bylo v Osvětimi?“

V jedné ruce držela hrnec, ve druhé sběračku.

„Jedna holka z našeho baráku mi vzala misku, ze které jsme jedli a pili. Všechno.“ To byl babiččin oblíbený, dětem přístupný příběh z války. Říkala mi to pokaždé, když už ji nebavilo pořád odpovídat „Teď ne.“

Když jsem tento příběh slyšel poprvé, změnil se mi svět. Zmocnil se mě strach a vzrušení, asi jako badatele, který najde v podzemí ztracený kousíček nějakého pokladu a potom zjistí, že u dveří do krypty visí klíč. Představoval jsem si, co všechno může v té komoře být. Když jsem však zasunul klíč do zámku a chystal se do toho bohatství vkročit, uvědomil jsem si: tohle je to jediné, co mi o holokaustu řekne. Říkala mi to už tolikrát, znal jsem to slovo od slova.

„A jednou v noci se do misky vyčurala. Chápeš? Jako kdyby to byl nočník. A proč?“ zeptala se babička, aby se vyhnula nutnosti ignorovat

další mé otázky nebo se nořit hlouběji do krypty plné tajemství o holocaustu.

„Protože nevěděla, co dělá,“ řekl jsem současně s babičkou.

„Jednali s námi moc špatně,“ pokračovala babička. „Ale co jsem mohla dělat? Musela jsem z té misky jíst. Jinak bych umřela hladu. Noachu, chceš přidat polévku?“

Podíval jsem se na žlutý obsah hrnce a zakroutil hlavou. Babička se vrátila do kuchyně a položila něco na talíř. „Tumáš, *tates šejne*. Sněž aspoň tohle.“ Babička mi podala velký, našedlý kus gefilte fiš, který klouzal po talíři jako hokejový puk nebo dětský orgán.

„Už nemůžu,“ řekl jsem.

Babička přimázla nahoru měkkou hromádku růžového křenu.

„Jen jez. Jez.“

„Babi, a co...“

„Jez, *tatele*. Jez.“

Nacpal jsem si rybu do krku, zvedl se od stolu a došel do ložnice prarodičů. Na hřebíku nad vypínačem visela fotografie babiččiny rodiny. Jako stránka vytržená z nekrologů. Asi třicet lidí – děti, dospělí, bratři. Všichni zavraždění. Asi třicet příběhů a všechny skončily stejně.

„Kdo je to?“ zeptal jsem se babičky, když se přišla podívat, co tam dělám. Chtěl jsem, aby mi všechny z mé zmizelé rodiny vyjmenovala.

„A co bych ti měla říkat? Tohle je bratranec, strýček, můj bratr. Mrtvý, mrtvý, mrtvý. Ten den nás tam bylo ještě víc, ale už se na fotku nevešli. A všichni jsou mrtví.“

Prohlížel jsem si úsměvy mých vyvražděných příbuzných asi tak, jako někdo jiný čte data předčasného úmrtí na náhrobcích. V mé sedmileté mysli zůstávali všichni navždy namačkáni kolem sederového stolu v domě mého prapradědečka. Ještě jsem si nedokázal plně uvědomit, že pár let nebo měsíců nebo dní po té sederové večeři* se všichni změnili v kouř nebo kostry v hromadných hrobech. Věděl jsem však, že to byla

* seder – slavnostní večeře připomínající vyvedení židů z egyptského otroctví (pozn. překl.)

rodina, rodokmen uťatý u samého kořene. Babička byla poslední větev, která na pařezu zůstala. Zkoumal jsem její rodiče, Davida a Chanu. Seděli v čele stolu. A pak mé oči přejely přes všechny ty vyvražděné k babiččině staršímu bratrovi Šmuelovi. Znal jsem ho jenom jako dobře oblečeného chlapce, kluka, který přežil celou válku schovaný na půdě a kterého pár týdnů před osvobozením zastřelil polský policista. (Až později jsem se dozvěděl, že Šmuel policistovi zbraň vytrhl. Jenomže ten antisemita měl v botě druhou pistoli.)

Stačilo o jednu kulku (nebo o jednu zbraň) míň a možná bych měl prastrýce, další chodbu do minulosti.

Na fotografii měla babička černé šaty s bílým límečkem a buclatými pažemi objímala svého nejmladšího bratra Šamu, roztomilého, rozčuchaného kluka, který jakoby lapal po dechu, protože se právě přihnul zvenku, kde si hrál, a fotografování stihl na poslední chvíli.

„Je trochu podobný mému bratrovi,“ řekl jsem.

„Ojoj,“ zazpívala babička a odešla, jako kdyby rodinná podoba živých s těmi, kteří viseli na stěně, předvíдалa něco tragického.

Z lidí na fotografii přežila ona jediná.

Na konci víkendu mě vyzvedl otec a po Belt Parkway jsme jeli domů. „Tak jak ses měl u babičky a dědy?“

„Jak to bylo s tím, když děda zmlátil nacistu?“

„Nějaké nacisty zbil.“

„Nějaké? Ono jich bylo víc?“

Otec si promnul černý plnovous a narovnal brýle. „Už si to nepamatuju. Vím jen, že děda byl ve varšavském ghettu a zúčastnil se povstání. A taky vím, že před táborem a po něm nějaké nacisty zbil. Tohle jsem slyšel jako kluk, ale moc si na to nevzpomínám. Všechno jsem vytěsnil.“

Připadalo mi to nepochopitelné. Já jsem se každou vteřinu s babičkou a dědou snažil dozvědět víc. Můj otec naopak s těmito příběhy vyrostl, znal největší podrobnosti, ale všechno vymazal z paměti.

„A proč jsi to vytěsnil?“

„Když babička a děda přišli do Ameriky, co věděli o dětech? Někdy nám zařídili hlídání. Mohl jsem být rád, že mi spíš nedali do postýlky *sidur*.“ Můj otec uměl dokonale měnit vážné situace v žert. A tenhle jeho vtip – srovnání slečny na hlídání s modlitební knihou – mě přiměl k úvaze, jestli to není třeba tím, že jeho rodiče přežili. „Mě a tetu Anne vychovali na příbězích z koncentračního tábora. A zkus jít spát s takovými věcmi v hlavě. Každou noc jsem z toho měl zlé sny.“

„Já mám zlé sny teď a skoro nic o tom nevím, snad jen, že jedna holka načurala babičce do misky na jídlo. A o tom se mi nezdá.“

Neuměl jsem si představit, že by mého tátu mohl někdy trápit zlé sny. Byl odolný.

„Když jsem vyrůstal, každou noc se mi zdál stejný sen,“ řekl táta a šlápl na brzdu. Okruh se ucpal a my jsme zůstali stát. „A vždycky černobílý. Slyšel jsem pochodování a bylo pořád hlasitější. A byla tam mlha. A něco z té mlhy mě chytilo za nohy a já jsem se nemohl hnout. A viděl jsem, jak se ke mně blíží nacisti.“

„Jaké pochodování?“

„Parádní krok, jak to dělali nacisti.“

„Jaký parádní?“

„Prostě parádní pochod. Chceš, abych ti to vyprávěl?“ zeptal se. Přestal jsem mluvit. „Jednou v noci se Anne probudila a řekla babičce, že se jí zdá pořád to samé. Babička vyprávěla, že když byla ve stodole...“ Věděl jsem jen to, že ve stodole zabili babiččinu matku, ale podrobnosti celého příběhu jsem tehdy ještě neznal. „A pak ji shodili z patra té stodoly a když babička začala utíkat, nemohla se pohnout. Sestře a mně se ty zlé sny zdály nejspíš kvůli tomu.“ Otec se soustředil na řízení, ale vycítil, že jeho vysvětlení, proč z paměti vytěsnil holocaust, mi nestačí. Pokračoval.

„Když mi bylo tolik jako tobě, měl jsem pod postelí sbalený kufr. Byl jsem si jistý, že nacisté si pro mě přijdou i v Brooklynu. O tom, co bylo po válce, ti toho můžu říct hodně. Ale o tom, co babička a děda prožili za války, moc nevím. Teď už ne.“

„Tak dobře, Tak povídej o tom, co bylo po válce.“

„Už jsem ti někdy vyprávěl o mém kamarádovi Nathanovi?“

„Ne.“ Hlavou se mi honilo všechno možné. Možná, že Nathan odhalil tajemství holokaustu. Možná by stačilo, kdybych toho Nathana našel.

„Nathan byl blázen. Ty si myslíš, že babička je blázen? Měl bys vidět Nathana. Jednou mu babička řekla, aby vzal místo. A Nathan popadl židli a šel s ní domů.“ (Nathan u Ledermanových vyváděl různá alotria. Například předstíral, že visí za krk na oprátce. Babička z toho měla málem mrtvici.)

Když mě táta vyklopil před našim bytem na Long Islandu, máma sešla dolů.

„Vrátíme se v osm,“ řekla a já jsem šel nahoru za bratrem a slečnou na hlídání. *Za sidurem* ne.

Celý večer jsme všichni tři hráli karty. Když se blížila osmá, podíval jsem se na hodiny. Ve 20:01 rodiče ještě nebyli doma. A tak jsem si začal představovat, že jsou mrtví. Mí prarodiče ztratili celé své rodiny a mně připadalo, že je to normální – ať už to způsobila genocida, nebo autonehoda. Že každý musí nevyhnutelně osiřet. Připravoval jsem se na tragickou zprávu, na policajta, který přijde a ve dveřích sundá čepici, nebo že ve 20:07 zazvoní telefon. A když bylo sedm minut po osmé, posunul jsem ten čas o čtvrt hodiny dál.

Babička a děda v táborech truchlili po svých vyvražděných rodinách, po lidech, kteří zahynuli v Majdanku nebo v Treblince nebo v Osvětimi. A asi tak, jak to dělali oni, jsem si sedl na gauč, několikrát jsem se ztěžka nadechl, snažil se potlačit smutek a probíral jsem všechny ty hrůzné možnosti. Představoval jsem si, jaké řeči budu muset vést s policistou, s bratrem, s prarodiči. Budu také muset uklidňovat slečnu na hlídání. Musel jsem být silný jako prarodiče. Prohlížel jsem máminu sbírku kupónů na slevy, abych zjistil, co na co budu mít v samoobsluze. Člověk musí být připraven.

A pak zarachotil ve dveřích klíč a já měl pocit jako ten, kdo přežil a v táboře pro lidi bez domova právě našel bratra a sestru. Život byl zase krásný.

Tu noc, když jsem už skoro čtyři hodiny ležel a nedokázal usnout, se mi honilo hlavou, co všechno by se mohlo stát, a připravoval jsem se

na to, co by bylo, kdyby se z židovské čtvrti, kde jsme bydleli, stalo do rána ghetto. Sáhl jsem pod postel, pro dřevěnou krabici, v níž jsem měl plastovou lahvičku od léků. Otevřel jsem ji a zkontroloval obsah – zápalky, náplasti, malíčkou baterku, miniaturní zavírací nožík, šátek. Strčil jsem nouzovou soupravu zpátky pod postel a pak v hlavě probral pár čísel; pro případ, že bych musel rychle prchat, jsem se snažil přesně odhadnout vzdálenost od mého okna ve třetím patře k plošině požárního žebříku v patře druhém. A pak jsem spočítal lidi, kteří nepatřili do naší rodiny, ale kterým bych mohl plně důvěřovat.

Když už jsem nespal pátou hodinu, kopl jsem do prken palandy nad sebou, na nichž ležela matrace a na ní můj bratr. Prkna, matrace i bratr se zvedli.

„Co je?“ zakňoural Jake. „Já spím.“

„Myslíš, že bys bez rozběhu doskočil z našeho okna k Meriovým na požární žebřík? Nebo bys spadl na zem?“

„Bud' zticha.“

Tak brácha by nepřežil, řekl jsem si.

Pak jsem usnul, ale ne nadlouho. Po pár hodinách mě vzbudil zase ten samý sen. Příšery jako z knihy od Maurice Sendaka *Tam, kde žijí divočiny* honily celou naši rodinu po lesní cestě, vedoucí do kopce. Jedinou možností úniku byla rozbouřená řeka, která vždycky před koncem snu zrudla, protože tam na nás čekali medvědi a všechny roztrhali.

„Jen se ti něco ošklivého zdálo,“ řekla máma. Seděla u mě na pelesti a hladila mě po zádech.

Uvažoval jsem, jestli se mi ty ošklivé věci zdály kvůli nějakému vyprávění o holokaustu, které jsem někdy náhodou vyslechl a zase je zapomněl. Nebo se třeba o něčem mluvilo, když jsem spal, a usadilo se mi to v podvědomí. A pak jsem začal myslet na babičku v táboře. Byla tehdy ještě dítě. Co dělala, když se jí tam něco ošklivého zdálo? Neměla přece u sebe mámu, aby ji hladila po zádech. Možná, že matku viděla v těch zlých snech.

SUPERDĚDA A MEŠUGE BABIČKA

Na podzim roku 2006, když mi bylo něco přes dvacet, vystavovalo Židovské muzeum v New York City knihu komiksů, které vytvořili židovští umělci. Mnohé vyšly ve třicátých a čtyřicátých letech. Na jedné kresbě dává Kapitán Amerika Hitlerovi pěsti. Na jiné se zase od brnění Kapitána Ameriky odrážejí nacistické kulky. Na obálce čtyřiačtyřicátého čísla *Action Comics* ohýbá Superman nacistům kanóny. Na všech stěnách muzea válčí s nacisty superhrdinové, od Lidské pochodně po Ponorkáře.

Ti umělci se snažili vyvolat obávkami komiksů hrdost. Já jsem však cítil jenom vztek nad lhostejností světa. Američtí židé, kreslíři a textaři komiksů, šli do boje proti nacistům s citoslovci v bublinách a bitvy plánovali na paletě s několika odstíny šedé. A mí příbuzní zemřeli proto, že Amerika vedla válku proti Hitlerovi jen v komiksech.

Superhrdinové byli také za mořem, v Evropě. Vypadali však spíš jako výtržníci, když chystali boj ve varšavském ghettu, když strkali hadry do láhví s benzínem a když se brodili špínou ve stokách pod městem, kterými pronášeli porouchané zbraně a shnilé brambory. Jednoho takového člověka, jenž svou supersílu získal z popela svého lidu, jsem znal. Jednoho takového člověka, který měl holokaust vepsaný ve sklepeních své paměti, v příbězích tak utajovaných jako je tajná identita superhrdiny.

„Pojď si dát páku,“ řekl jsem dědovi.

Vyhrnul si rukáv. Klekl jsem si na šedý gauč, abych se mohl zapřít, a snažil jsem se svou desetiletou paží přetlačit jeho biceps. V televizi se právě nějaký falešný Superman odrazil z rohu ringu a tělem srazil svého protivníka. S dědou jsme se vždycky dívali na zápasy Světové wrestlingové federace.

„Děda není slabý, *tates šejne*,“ řekl, když jsem už nemohl. Děda byl menší než táta, ale silnější. „*Kejn ejnhore*,“ řekl mi laskavě. Stáhl si rukáv bílého trička s výstřihem do V. Vykukovaly z něj úzké chomáčky chlupů. Začínala devadesátá léta a mě by vůbec nenapadlo, že do konce desetiletí bude mrtvý.

„Kterého zápasníka máš nejradši?“ zeptal jsem se.

„A proč? Myslíš, že jim na tobě záleží?“ Děda lhostejně mávl rukou k obrazovce. A přesto jsme se na ty zápasy vždycky dívali. Jako kdyby potřeboval brutalitu v televizi, aby si v mysli udržel pocit klidu.

Děda měl pohledný obličej, ale na dotek hrubý. Když mě políbil, jako by mi po tváři přejel brusným papírem. Dolíčky, které se mu v mládí dělaly ve tvářích, teď zakrývaly bílé štětiny. Nos vypadal jako tlustá pyramida a pod ním se stále vlnil úsměv. I když to spíš vypadalo jako posměšek – takový ten podezřelý úšklebek, který mívá ve tváři lev.

Ovinul jsem prsty kolem čísel na jeho předloktí a modrozelené tetování stejné barvy jako jeho oči zmizelo. V životě jako kdyby děda stál na vrcholu srázu a přitom foukal silný vítr. Život mohl při holocaustu kdykoli skončit. A právě kvůli minulosti – kvůli tomu desetiletí srážek s pomíjivostí, se smrtí, kvůli těm nepoznaným létům, kdy bojoval ve varšavském ghettu a přežíval v koncentračních táborech – byl děda se svými příběhy pro můj život nejdůležitější.

„Dědo, kdy jsi bojoval proti nacistům?“ Někdy jsem míval pocit, že mi k jeho minulosti chybí už jen jediná správně položená otázka.

„Dědu porazit nemohli.“ Nedočkal jsem se ničeho jiného než té vyhýbavé odpovědi.

„Táta o tobě mluvil a říkal, že ses popral na lodi. Co se na té lodi stalo?“

Děda neřekl nic. Jenom se usmál a lípnul mi pusou na temeno.

„Že prý o tobě nějaký námořník řekl něco ošklivého, že jsi žid nebo co, a ty jsi ho málem zabil. Je to pravda? Ty jsi někoho málem zabil?“ Prsty jsem mačkal čísla z Osvětimi, jako kdybych z něj chtěl vyždímat odpověď.

„Měl bys hlavně vědět, že děda tě má rád, *šejne jingl*. A už se na nic neptej, nebo prošvihneme zápas.“ Jeden zápasník visel na provazech v bezvědomí. „Ále, ten je *farkakt*.“

Děda mě namíchnul. *Kdo byl ten námořník a co jsi mu udělal? Zápasník se náhle vztyčil; podle scénáře chytil druhý dech. Když ten outsider zase stál, děda se naklonil. Že bych nebyl jediný, kdo se namíchnul?*

Sáhl jsem dědovi na sčesané bílé vlasy a nadzvedl je. Ukázala se pleš. Bílou přehazovačku vrátil do její nepřírozené pozice a užuž mi chtěl vynadat. Ale když se naše oči setkaly, usmál se. Všechno mi odpouštěl.

„Dědo?“

Vzhlédl a očima mi dovolil položit otázku.

„Myslíš si, že bys mohl Němcům a Polákům někdy odpustit?“ zajímalo mě.

Ten týden jsem při fotbalovém zápase stál u hřiště s jedním spoluhráčem. Na kopačkách měl vlaječky: černo-červeno-žluté vlaječky. Zeptal jsem se, co to tam má. „To je německá vlajka,“ odpověděl mi. „Německá? Ale ty jsi žid. Jak můžeš mít německou vlajku? Němci byli nacisti,“ řekl jsem. „Ale to už je dávno. Nech to být.“

Děda se na mě nasupeně podíval, jako kdybych překročil nějakou hranici. „Ani za milión let.“ Čekal jsem, že na otázku odpoví stejně vlídným odmítnutím jako na všechny moje otázky o holokaustu. *Ted' ne*. To znamenalo, že někdy, příště, možná ano. Ale *Ani za milión let*, to bylo v podstatě nikdy. Nikdy jim nemá být odpuštěno. To bylo jeho *Už nikdy*.

Když mi spoluhráč řekl *nech to být*, přemýšlel jsem o odpuštění. Ale při představě, že bych odpustil Německu jeho minulost, jsem měl pocit, že zradím dědu. Je možné neodpustit?

Z nejnovějších starostí mě vyrušil děda. Připomenul mi: „Děda tě má rád, *šejne jingl*. Pojď, zahrajeme si karty.“

Přešli jsme do jídelny. Děda odpočítal karty na igelitový ubrus. Dvaapadesát karet. Dva žolíci zůstali v krabíčce. Ohrané karty zamíchal a rozdál.

* dosl. posranej (pozn. překl.)

První hru jsem vyhrál. Děda se ušklíbl. Vítězství jsem oznámil babičce, která stála v kuchyni nad hrnci.

„Jsi moc chytrý, Noachu. Nechceš toho chvíli nechat? Najez se.“

Odehráli jsme ještě pár kol a pak před nás babička propašovala polévku. Vyhrával jsem jednu hru za druhou.

Hráli jsme casino. Při té hře se musí počítat karty. Sčítat jsem docela uměl, ale ve svém věku jsem ještě nedokázal udržet v hlavě barvy a hodnoty karet. A přitom jsem ani jednou neprohrál s mužem, který si dokázal zapamatovat tucet karet. Do programu pro nadané děti v naší škole jsem se sice nedostal, ale bylo mi jasné, že jsem geniální, protože v kartách jsem rozdrtil dědu. Takhle jsme hráli karty prvních dvanáct let mého života.

„Noachu, udělej si v hlavě pět přihrádek,“ řekl mi děda rok po mém bar micva. „Na esa, na krále, dámy, kluky, desítky. A spočítej je. Jedna od něčeho. Dvě od něčeho. Až po čtyři. A taky by sis měl pamatovat piky.“

Učil jsem se počítat karty metodou pokusu a omylu a nadávání, drbal jsem si řídké chlupy, které mi začínaly rašit na bradě, a divil jsem se, jak je možné, že s touhle taktikou moje procentuální úspěšnost tak rychle klesá.

Ale poslední hru jsem stejně pokaždé vyhrál.

Vždycky, když naše turnaje skončily, vytáhl děda z kapsy hrst drobných a vybral dvacetníky. „Tumáš, Noachu, kup si něco hezkého, *šejne jingl*. Děda tě má rád.“

„Mohli jste v Osvětimi hrát karty?“ zajímalo mě. Chtěl jsem tím postavit nějaký most mezi jeho potěšením a bolestí.

„Děda tě má rád.“

Děda se uměl vyhýbat konverzaci. Naše telefonické rozhovory probíhaly vždycky stejně. Zeptal se „Jak se máš, *tatele*?“ a já jsem odpověděl. A pak ještě dodal: „Ty víš, že děda tě má rád.“

„Jo, já vím. A jak jsi...“

„Noachu,“ skočila mi do řeči babička. Než jsem stačil zapátrat v jeho životě, děda jí předal sluchátko. „Co dělá máma k večeři?“

Při většině návštěv u babičky a dědy tam bývala celá rodina, ani ne třetina lidí ve srovnání s tím, jak rozvětvené bylo babiččina vyvražděné příbuzenstvo. S dědou sedávali u stolu mí rodiče, bratr, teta Anna a její dvě dcery. Babička přitom vydávala zvuky, jako kdyby někdo před nějakou starou, bázlivou paní porážel dobytek. Dokázala současně kňourat jako ta porážená zvířata, hekat jako řezník i volat „oj“ jako ta paní.

Hovor se při tomto kuchyňském rituálu obvykle stočil k osobním financím; neteřím, které právě začaly pracovat jako učitelky, můj otec doporučoval důchodový program s odloženými daněmi.

Naklonil jsem se k dědovi a zašeptal mu do ucha: „Bolelo to, když ti na ruku tetovali to číslo?“

Děda se usmál a přimhouřil oči.

„Oj.“ Babička položila na stůl druhý talíř s kreplachem* do polévky. „*Mešuge!*“ zakřičela k dubovému stolu, pod nímž lezl můj o čtyři roky mladší bratr Jake. Po většinu času se plazil po oceánu modrého koberce, vrážel jedlíkům do nohou, jen aby se nemusel účastnit židovské hostiny. „*Tates šejne*, na takovéhle *mešuge* jsi už dost velký. Sedni si jako *menš*. Babička vám uvařila takové dobroty a nikdo nic nejíte.“

My ostatní jsme s plnou pusou nemohli nic namítat. Jen jsme koukali kolem a divili se, jak je možné, že jsme se s kritikou Jakeova nezpůsobného chování svezli i my.

Holokaust byl v bytě mých rodičů tak nějak všude – na stěnách visely plakáty zvoucí na srazy přeživších, na příborníku ležel ve výstřižcích z čerstvých novin, kde byla vyfocená babička s tetováním na nějakém jiném shromáždění. Ale přitom se tam holokaust vlastně nedal nikde najít.

Babička se zvedla od stolu a přešla do své kuchyňské továrny, kde pracovala jen ona. Šel jsem s ní, abych přinesl sodovku. Točila se kolem sporáku v domácích květovaných šatech. Když míchala a obracela, když svůj orchestr hrnců a pánví řídila jako světový dirigent, volná kůže na pažích

* kreplach – taštičky z nudlového těsta, plněné masem, bramborami apod. (pozn. překl.)

se jí trásla jako kohoutovi lalok. Naondulované vlasy jí nějakým zázrakem v těch oblacích páry vůbec nezplihly. *Co by mi mohla vyprávět?*

„Mami, sedni si a jez,“ zaprosila teta Anne.

„Ona jíst nebude!“ zavolal někdo.

Když jsem se vrátil, táta si právě nandával na talíř hromadu hovězího. „Ona nakrmí přítele i nepřítel, ale sama jíst nebude. Jednou jsem babičku viděl, jak dávala hovězí taxikáři.“

„Byl hodný, že mě dovezl domů,“ odsekla babička.

„Mami, to ale taxikáři dělávají. Odvezou tě domů a ty jim za to zaplatíš. Nemusíš je ještě krmit.“

„Byl hladový!“ vykřikla babička. „Měl umřít hladu?“

Dokud bylo co jíst, cítila se babička bezpečně. Jídlo znamenalo, že svět má řád. Když byl můj otec malý a žil s rodiči, bydlel u nich i Saki, jeho kamarád z Japonska. Saki byl milý a zdvořilý. A byl také první gój*, který kdy u Ledermanů strávil noc. Babička mu nabídla kugel**, pohankovou kaši a kreplach. Byla spokojená, cítila se dobře. Když však padla tma, jídlo skončilo. Druhý den ráno našel táta babičku u stolu v jídelně. Dívala se na Sakiho, který spal na gauči.

„Mami, co tu děláš?“ zeptal se táta.

„Byla jsem celou noc vzhůru. Hlídala jsem ho, aby nás nezabil.“

Když nebylo jídlo, zmizela i důvěra.

Babička přinesla další chod a pak na stůl nenápadně položila další mísu s gefilte fiš***. Jídlo přinášelo potěšení a nostalgii. Můj otec ukázal na rybu.

„Když mi bylo šest, přišel jsem domů a ve vaně plaval kapr. Myslel jsem, že mi naši pořídili zvířátko. Ještě nikdy jsem nebyl tak nadšený. Utíkal jsem pro plavky, pak zpátky do koupelny, ale ryba tam nebyla. Kam mohla utéct? A tak jsem šel do kuchyně, chtěl jsem se zeptat babičky. A ona toho mého nového kamaráda utloukala.“ Táta si ukrojil kousek

* příslušník nežidovského národa nebo vyznání (pozn. překl.)

** kugel – zapечené brambory nebo těstoviny (pozn. překl.)

*** gefilte fiš – předkrm z mletého rybího masa (pozn. překl.)

kypré gefilte fiš, bohatě ji posypal křenem a lahodně truchlivé sousto si dal do úst. Lahodně truchlivé. Taková je židovská hostina.

„Měls vidět tátu, když byl malý,“ řekla teta Anne. „Babička na něj byla hrozně pyšná, protože rád jedl. Já jsem jako malá jíst nechtěla.“ Ta posttraumatická stresová porucha ale už zmizela. „Kdykoli šla babička do kuchyně pro další jídlo, já jsem svou porci přesunula na talíř tátovi.“

„A kvůli tobě jsem byl tlustej,“ řekl táta Anne. Babička mě jednou vzala do toho obchodu se šaty, Ripley's, co je na Pitkin Avenue, a zeptala se prodavačů – a řekla to úplně jako by byla v extázi: „Kde je oddělení pro tlustochy? A když jsem se rozbrečel, protože o mně řekla, že jsem tlustoch, řekla mi jen: ‚Tatele, nebreč. A sněz ten koláč.‘“

„Vý se mi tu snad posmíváte?“ zeptala se babička, která se právě vracela do jídelny.

Můj smích se změnil v kašel a ona z kárání přešla do seabemrskačství.

„No, no, no,“ kázala mi babička a bušila mě dlaní do zad, dokud zachvat kašle nepřešel. (Měl jsem raději, když mi léčila kašel než kýčání. To bolelo, úplně jako Heimlichův manévr. A kdyby to babička mohla nějak zařídit, na stěnách všech restaurací by visela cedule s její radou. Babička nejdřív vykřikla: „Zatahej se za uši!“ a pak vypustila povinnou sérii židovských zaklínadel: „Oj vešt. Oj a broš.“)

Babička se dobrovolně vyhostila do kuchyně, začala mýt nádobí, ale dávala pozor, jestli neuslyší skřípání vidličky na prázdném talíři. Tento zvuk byl pro ni signálem k návratu do jídelny s kastrolem kreplachu nebo tácu s macesovými knedlíčky. A když už jsme byli plní, babička nás zmátla paradoxním výrokem: „Už nemůžete? Jen jezte.“

Jako kuchyňský rytíř třímala *šmate*, a když někde něco ukáplo, hned to utřela. Kapka. „Oj.“ Kapka. „Oj.“

Ale ke stolu si s námi nikdy nesedla. Ani jednou. Osvětím a Majdanek, zdálo se, ji naučily nikdy nenarušovat rutinu.

(Jeden můj přítel jednou tvrdil: „Taková je každá židovská babička. Tuhle roli přijaly všechny. Rozdíl byl v tom, že židovská babička celý večer pracovala, dívala se, jak rodina jí, a když nakrmila potomstvo, cítila

hrdost a štěstí. Ale holokaustová babička stála u stolu se strachem v očích, jako kdyby čekala, že před dezertem přijdou nacisti.)

Když se přestalo jíst, babička každému zabalila obrovské pytlíky s jídlem. Odmítnout se nedalo, to by byl malér. Teta Anne si jednou výslužku nevzala, sedla do auta a za čtvrt hodiny byla doma. A pozdě večer zaslechla u dveří do bytu nějaký šramot. Když otevřela dveře, zahlédla nějakou starou paní v domácích šatech, která pelášila po chodbě, a na klice dveří se houpala taška se zbytky.

„Měla jsem si zjednat poslíčka, aby ses najedla?“ namítla babička.

Zatímco babička balila přídělky na týden, děda seděl v čele stolu. Sáhl mi po ruce. Dělal to vždycky, pokaždé se dotkl vnuka, který seděl nejbliž, na nejlepším místě.

Jeho sestry byly zavražděny. Zabili mu mámu. Zabili mu tátu. Bratrance. Tety. Strýčky. Prarodiče. Přátele. Sousedy. Šest miliónů vražd. Ale on jako kdyby při našich večerích, obklopený malou rodinou, kterou znovu vytvořil, nacházel klid.

Když se vřava zklidnila, zmizel do pohodlného obývacího pokoje a koukal na wrestling. Odešel do světa pohodlí a brutality, skutečnosti a fantazie. A já jsem tam byl vždycky s ním.

NEMOCNICE

V posledních týdnech prvního semestru na vysoké mi zatelefonoval otec.

„Děda je v nemocnici. Ale bude v pořádku. Podívej se za ním, až uděláš zkoušky. Volám ti, jen abys to věděl. Ale nemusíš mít žádné obavy.“

Neměl jsem strach. Děda byl nejdolnější člověk, jakého jsem znal.

Zkoušky skončily, já jsem sedl do autobusu a dojel do New Yorku. Táta mě vyzvedl u správy přístavu a pak jsme jeli přes celé město do nemocnice Beth Israel. Čekal jsem, že tam najdu dědu s jeho věčným úsměvem a rukama založenýma na prsou, aby dal najevo, že všechno je v pořádku. Když jsme však odhrnuli plentu, byl jsem rozčarován. Ležel na nemocniční posteli, paže natažené podél těla. Zelené číslice na předloktí jako kdyby vybledly. Kolem paží měl omotané nějaké rourky, další mu trčely z různých otvorů. Světýlka a pípání přístrojů přilákaly do pokoje ošetřovatele.

„Jak ti je, dědo?“ zeptal jsem se. Skoro jsem nemohl mluvit, pořád mi nedocházelo, co se děje.

„Fajn, *šejne jingl*. To je můj vnuk,“ řekl děda ošetřovateli, který něco dělal s přístroji. „Chodí na vysokou v Marylandu.“ Název školy vyslovil tak, jako kdyby to mělo být nejveselejší místo na světě: *Merry Land* – Země veselí. „Ve škole ti to jde, Noachu?“

„Ano, jde,“ řekl jsem a dotkl se tetování. Kůži měl stejně volnou jako babička. Děda teď vypadal jako muslimani na fotografiích z koncentráku, jako ti, které ke smrti přivedlo hladovění a nemoci.

„To je dobře, to je dobře. Děda se z toho dostane.“ Dokázal pohybovat pouze horní polovinou těla.

„Nechceš něco zdola? Třeba nějaký časopis?“ Hned, jak jsem ten dotaz vypustil z pusy, bylo mi jasné, jak žalostně to znělo. Kdykoli jsem ho navštívil doma, vždycky mi dal dvacetidolarovku, jen aby se předvedl. A já

jsem mu nabízel nějaký bulvární plátek, co si lidé koupí v samoobsluze, aby měli co dělat, když stojí někde ve frontě.

„Jsi na dědu až moc hodný,“ usmál se. „Mám tu noviny.“

Otec prolistoval Timesy. „Četl jsi ten článek o Elie Wieselovi?“ zeptal se dědy.

„Jo,“ odpověděl děda jakoby bez zájmu. „V Osvětlení byl osm měsíců a pořád si na to stěžuje. Já tam byl dva roky. A slyšel jsi ode mě něco?“

Táta se usmál a noviny odložil.

„Noachu,“ řekl děda. „Až se vrátím domů, dám ti peníze, aby ses měl dobře.“

„Ale to nemusíš...“

„Pst, *šejne jingl*. Děda chce.“

Naklonil jsem se nad postel a políbil ho na tvář, ještě vrásčitější než dřív. Byl tak slabý, že se nedokázal oholit. Nemocniční přikrývka byla taková svěrací kazajka. Aby děda mohl dýchat, potřeboval kyslík. Kousek vaty s náplastí držel v jeho žíle kapačku.

„Běž, Noachu. S dědou se uvidíš, až se vrátí domů.“

O víkendu jsme si s mámou a bratrem vyjeli do Berkshires na lyže. Táta zůstal v New Yorku. Všichni říkali, že děda se z toho dostane.

Předposlední den tisíciletí jel táta do nemocnice, aby dědu odvezl zpátky do Brighton Beach.

My jsme se z lyží vrátili téhož dne, někdy večer. Jak kázala povýletní tradice, došel jsem do ložnice rodičů. Do tmy tam blikalo červené světýlko telefonního záznamníku.

Na displeji svítila čtrnáctka. Takový počet vzkazů, to nebylo nic zvláštního. Babička jich obvykle nechávala nejmiň deset. A když jsem si je přehrával, znělo to jako humorný monolog. „Seme, Noachu? Kde jste, kluci?“ Konec zprávy. Další zpráva. „Seme? Semelo? Jakelo? Tady babička. Kde jste? Tak už se vraťte domů. Kde máte pořád co běhat?“ Pak následovalo několik vzkazů v jidiš. V té nejnaštvanější jidiš všech dob. Připadalo mi, jako kdyby byl tenhle jazyk vynalezen jen na invektivy. Vzkaz devět: „Haló? Haló? Zavolejte, mi, až přijdete domů.“ Vzkaz deset: „Tak kde jste? Zavolejte mi, proboha.“

Ale 30. prosince 1999 nebyl ani jeden z těch čtrnácti vzkazů od babičky.

Jako první se ozval tátův hlas. „Zavolejte mi, prosím.“

Vzkaz dva.

„Já nevím, jak...“ a tátův hlas ztichl.

Vzkaz tři.

„Umřel. Děda umřel. Bohužel.“

Vzkazy pokračovaly, ale já je přestal poslouchat. Stál jsem u záznamníku se suchýma očima. Všechno mi připadalo zpomalené, jako kdyby to bylo jenom jako.

Děda mi řekl, že se uvidíme, až se vrátí z nemocnice. To musela být pravda. Strojový hlas oznámil, že vzkazy skončily. Červené světýlko přestalo blikat. Vyšel jsem z ložnice.

„Co se stalo?“ zeptala se máma. Hlas měla nervózní, jako kdyby už něco věděla, přestože slyšela jen poslední z těch čtrnácti vzkazů, které způsobily nejistotu a paniku ze ztráty. „Co se stalo?“

Na schodišti jsem zaslechl tátovy kroky. Vešel do bytu. A máma v tu chvíli pochopila. A v tu chvíli jsme se všichni rozplakali. Děda měl špatné srdce, ale všichni jsme tak nějak věděli, že babičku přežije. Ale on ne. A my jsme se tu pravdu právě dozvěděli.

Ten večer jsem strávil u svého stolu, chtěl jsem napsat pohřební řeč. Chtěl jsem vzdát poctu milujícímu dědečkovi a hrdinovi, který dokázal přežít, nedokázal jsem však najít způsob, jakým psát o muži, který se většinu svého života snažil udržet toho druhého v sobě v tajnosti.

Napsat řeč na pohřeb mi nikdy předtím nedělalo žádné potíže. Uměl jsem velmi dobře vychválit zemřelého, i když jsem na pohřbu nikdy nemluvil. Jestli mě holokaust něco naučil, pak to, že nečekaná smrt je jistá a ten, kdo to chce překonat, se s tím musí rychle vyrovnat. A pokud možno předem. Proto jsem vlastně pořád skládal nekrology živých, připravoval se na nevyhnutelné, abych potom tu ztrátu dokázal lépe snášet. Ale toho večera jsem si uvědomil, že takových proslovů jsem si natrénoval spoustu, ale nikdy jsem nic nevymýšlel o tom muži, který kouřil marlboru, který přežil holokaust, který měl nemocné srdce. O svém čtyřiasedmdesátiletém

dědovi. Tomu jsem se nevyhýbal proto, že bych se nedokázal vyrovnat s jeho smrtí. Jen jsem věřil všem případovým studiím, které měly jeden jednoduchý a totožný závěr: že mám dědu, který se dokáže znovu a znovu dostat ze spárů smrti. Jeho obživení jsem ostatně zažil v roce 1989.

Bylo to takové to typické víkendové ráno, kdy jsem mohl hodit za hlavu všechno, co souviselo se základní školou. Obvykle jsem se bavil vyloženinami profesionálních zápasníků, přepínal jsem mezi dvěma stanicemi na kabelovém přijímači s devětatřiceti programy, který byl k televizoru připojen krátkým černým drátem. Když jsem však vešel do obývacího pokoje, děda chodil tam a zpátky, v ruce svíral telefonní sluchátko a žilý na rukou se mu nadouvaly napětím a vztekem.

„Co se děje?“ zeptal jsem se.

„Teď ne,“ odpověděl můj táta, asi tak, jako když děda odmítal mé vypyptávání na Osvětim.

Jake pokrčil rameny a zmocnil se ovladače na televizi. Na chvíli zvířel.

Mě však televize najednou přestala zajímat. Poslouchal jsem jednostrannou konverzaci a snažil se nějak vyznat ve střípících faktu.

„A co tím myslíš, že táta není doma?“ zeptal se otec. „V Atlantic City? Včera večer? A proč jsi mi nezavolala, mami?“

Uměl jsem si představit, jak babička tátu odpálkuje: *Když kluci dostanou jedničku z písemky ani tě nenapadne, abys mi zavola. Tak proč bych ti měla volat já, když otec zmizí?*

Další hovor odhalil, že děda vyrazil s nějakým devadesátiletým pánem do Atlantic City. Staříčké řidič a děda se ale večer nevrátili domů. Babička ale zavolala až ráno.

Rowd Roddy Piper vzal nějakou *nulu* a praštil s ní o zem. *Nula*, tak říkal děda těm zápasníkům, kteří sloužili jako boxovací pytle oblíbenějším borcům. Jake se zasmál. Ale když jsem se dozvídal další, děsivé podrobnosti, srdce mi bušilo stále víc a víc.

Táta dalších pár hodin nervózně chodil po bytě. Klíče od auta měl po ruce, kdyby musel jet do Jersey identifikovat tělo, což by ostatně bylo jednoduché. Jen málokdo měl na předloktí vytetováno 128142.

Zazvonil telefon. Tehdy se ještě číslo volajícího neukázalo. Telefon zazvonil znovu.

Táta položil ruku na telefon, ale svého otce nechal žít ještě přes jedno zazvonění. A pak, po třetím zadrnčení, zvedl sluchátko z vidlice.

A řekl: „Ano? – Kde jsi byl? Co? Jak to, že vám došel benzín? Šli jste pěšky? Potmě?“

„Děj mi dědu. Dej mi dědu,“ naléhal jsem. A když jsem se konečně mohl přesvědčit, že je naživu, vyptat se ho, dozvědět se něco, co nesouviselo s holokaustem, dočkal jsem se obvyklého odmítnutí.

„Děda je v pořádku, *šejne jingl*. Musel jsem jít pár mil pro benzín. Nemusíš si dělat starosti,“ řekl. Jako kdyby nějaký výjimečný, skromný rybář zmenšil žraloka na tuňáka, on dlouhou cestu po noční dálnici zmenšil na procházku parkem. „Klid, *tatech*. Děda tě má rád.“

„Ale...“

„Noachu,“ řekla babička, když jí děda předal telefon. „Já měla takové nervy. Proč jsi babičce nezavola, jestli nemám infarkt?“

Toho silvestrovského rána 1999 zastavilo před babiččíným domem velké černé auto. Teď už to byl *jenom* babiččín dům. V Brighton Beach to vypadalo jako ve městě duchů. Igelitové tašky se válely na ulici jako koule z bodláci. Na obrubníku stáli racci s hlavami zataženými mezi křídla, aby si udrželi trochu tělesného tepla. Konečně sešla babička dolů. Byla ve smuteční černé. Do prázdné ulice zvolala: „Leo!“ Bez manžela už bude úplně jiným člověkem. Babička, která jindy jen *kvečovala* a strachovala se a kritizovala, po své mrtvé rodině nikdy netruchlila, jen o svátku Jom kipur. Tehdy zapálila *jarcajt* svíčku* a vzpomínala na zavražděnou matku. Když ale děda nebyl, přestala *kvečovat* a strachovat se a kritizovat. Ty slzy, které se toho rána objevily na ulici, budou pak téct ještě dalších deset let.

„Upřímnou soustrast,“ říkali mi všichni. A tím to bylo ještě horší.

Kdy ses o tom dozvěděl? Na to se mě asi chtěli zeptat.

* jarcajt – výročí smrti (pozn. překl.)

Když jsem se vrátil z lyží. To bych asi musel říct. Anebo si to alespoň pamatovat.

Děda překonal koncentráky i ghetta bez příbuzných. A v poslední den jeho života si rodina, kterou stvořil, vyrazila se někam klouzat z kopečka.

Na hřbitově jsem vzal lopatku a nasypal do jeho hrobu hlínu. Lopatku jsme si předávali a střídavě podpírali babičku, která se nám snažila vytrhnout a skočit do hrobu, na manželovu rakev.

Potom, když už byl děda v zemi a babičce nic nehrozilo, jsem na kopeček hlíny na jeho hrobě, na místo, kde bude stát náhrobní kámen, položil kamínek. V tu chvíli se mi sevřelo hrdlo, jako kdyby mi kolem krku někdo utáhl smýčku.

Obklopil nás dav židů. Asi tak šest miliónů hrobů. Na smutečním shromáždění jsem pronesl modlitbu, které jsem nevěřil, a prohlížel si čerstvou hlínu, navršenou na dědovi. Byl pryč, ležel v hrobě. A jeho vzpomínky z holokaustu, po nichž jsem vždycky toužil, abych si ho uchoval jako svého hrdinu, tam ležely s ním.

KLÍČE OD TREZORU S HOLOKAUSTEM

Při šivě procházel babiččíným obývacím pokojem průvod přeživších. Kondolovali jí a jméno zemřelého manžela vykřikovali přes šestnácté a sedmnácté patro k nebi.

„Co kdybychom je sestěhovali,“ zeptal se táta sestřenice Alice a ukázal na babičku a Alicinu matku Helen, která seděla vedle babičky na modrém gauči a hladila jí paži.

Teta Anne přikývla.

„Neblázni,“ řekla Alice, udělala velké gesto rukou a zakroutila svou šednoucí hnědou hřívou. „Tvoje máma je sklíčená, ale z toho se dostane. Moje máma je mimo. To jsem ti říkala, že ji zase našli policajti? V noci, v noční košili, motala se po ulici.“

Ti, kteří přežili, umírali, zatímco jejich děti, které měly uchovat jejich příběhy, už také stárly. Nad starými bratřenci visel portrét mého dědy z bar micva, z doby, kdy měl ještě vlasy a měl být vpuštěn mezi vzdělané a obávané znalce Tóry. Vedle dědy visela teta. Na obrázku v úzkém rámu měla krátké hnědé vlasy a tvářila se tak, že by jí každý věřil její sebevědomí. Babiččiny děti, sedící u jídelního stolu a o pětatřicet let starší jako by byly pravým opakem těch nadčasových fotografií. Můj plešatější táta se o náboženství nezajímal. Tetě Anne se ruce třáslý stejně jako babičce. Ale horší bylo, že příběhy z holokaustu, o nichž se táta dozvěděl v roce, kdy se stal mužem, byly úmyslně zapomenuty, ztraceny jako děda.

Po mém bar micva už babičku asi přestalo bavit mi pořád opakovat příběh o vypité misce s polévkou a rozhodla se, že mi poví dětem nepřístupný příběh o holokaustu. Tenhle dárek k bar micva mně potěšil mnohem víc než všechny peníze. Vyprávěla o tom, jak se s Helen znovu sešly

* šiva – týden truchlení (pozn. překl.)

v Osvětimi. Helenina rodina – Jurishovi – znala jinou verzi. Ale vzhledem k tomu, že vinou Alzheimerova Heleniny vzpomínky mizely, bylo rozhodující to, co říkala babička.

„Byly jsme v Osvětimi-Březince,“ řekla babička. „Helen v noci vyšla z baráku, chtěla na záchod. Byla tma, a když se vracela do postele, spletla si baráky. Druhý den ráno, při nástupu, vyvolali Helu Zylbergovou. To jméno jsme používaly obě, znělo totiž víc německy než Hadasa. Chápeš, Noachu?“

„Já myslel, že vás vyvolávali podle čísel.“

„Tehdy ne. Proč bych si vymýšlela? Takže strážní viděli, že jsem vystoupila. Ale všimla jsem si, že z řady vystoupila ještě jedna holka. Švihli mě bičem. A pak jsme šli do práce. Poslali nás na pole trhat škumpu na polévku.“

„Vy jste jedly škumpu?“

„Noachu, proč bych si vymýšlela? Tehdy jsme jedly cokoli. Mohly jsme si vybírat? No ale celou tu dobu na poli jsem si říkala, kdo to asi byl, ta holka. Ta, co vystoupila z řady. Všechny jsme vypadaly stejně. Oholené hlavy, hubené jako lunt. Ale ještě ten den večer jsem za ní šla. Víš, ona byla hrozně plachá. Kdybych za ní nešla já, ona by za mnou nepřišla. A byly jsme sestřenice a ani jsme o sobě nevěděly, protože jsme vypadaly takhle.“ Babička zvedla roztřesenou pěst a vystrčila malíček, aby zdůraznila, jak byly vyhublé. „Umíš si to představit?“ Tahle vzpomínka na hladovění ji přiměla, aby přede mě přistrčila misku s gefilte fiš. „Jez, *šejnkejt*.“

„Budeš mi vyprávět ještě něco takového?“ zeptal jsem se a udloubil kousek rybí paštiky, abych jí udělal radost. Doslova jsem se třásl nadšením.

„Jenom tohle,“ řekla babička.

A teď, při *šivě*, jsem pozoroval Alici, tátu a tetu Anne, jak si povídají u jídelního stolu, když se domlouvají, co dělat s přeživšími, kteří jsou na nich po všech těch nemocech a úmrtích závislí.

„Vždycky k sobě měly tak blízko, Alice,“ řekla teta Anne s pohledem upřeným na dvě sestřenice, které se v zármutku objímaly. „Vzpomínám

si, jak spolu čekaly ve frontě na Eastern Parkway se všemi těmi lubavičými* a doufaly, že se dostanou k rabínovi Schneersonovi, protože chtěly vědět, jestli se vrátíš domů.“ Alice, tak jako můj otec a teta, byly jen jedny ze zasažených dětí přeživších. Alice se jednou rozhodla, že odjede do Kalifornie a bude tam žít v nějakém kultu. Několik let o ní nikdo nevěděl a pak si babička s Helen řekly, že půjdou k rabínu Schneersonovi, aby jim řekl, co bude. Anne pokračovala: „Máma pořád říkala: ‚Neboj se, Alice se vrátí. Rabín ti to poví. Uvidíš.‘ Za pár hodin, když konečně mohly s rabínem promluvit, aby se ho zeptaly, jestli se vrátíš, víš, co jim řekl?“

„Je čas, abys šla v životě dál,“ odpověděla Alice. „Tohle znám.“

„A máma,“ pokračoval ve vyprávění můj táta, „se postavila a na rabína zařvala: ‚Vy nemáte ani ponětí, o čem mluvíte.‘ Ona má na lednici magnet s jeho fotkou a přitom – omlouvám se za ten výraz – si troufne mu říct, že ví hovno. Za věštbu měl Schneerson dostat dolar. Babička ho před něj hodila a vyvlekla Helen.“ Táta se plácl do čela: „Takhle se Schneersonem nikdo nemluvil. Jenom ta praštěná.“

Všichni jsme se otočili k ženě, která hodila Schneersonovi do obličeje dolar, jako kdyby ten uctíváný rabín nebyl nic víc než striptérka u tyče.

„Můj manžel,“ zasténala babička ke stropu.

Když toho dne přišel vzdát úctu zemřelému rabín z Brighton Beach, babička svá provinění vůči víře ještě rozšířila. „Na *cedaku*** dávám pořad,“ ječela na rabína, který třímal velkou plechovku plnou drobných, „a On mi vezme manžela?“

Babička toužila po odpovědích.

„Ano, chápu,“ zvedl rabín ruce z klína, jako kdyby chtěl starou paní utěšit, přestože musel vědět o tom, jak hodila peníze po neužitečném člověku božím. Takže dlaně pozvedl spíše na svou obranu.

„Co chápete?“ odsekla a rukou odmávla všechna další útěšná slova.

Šel jsem do kuchyně pro minerálku a magnet se Schneersonem byl stále na babiččině lednici. K rabínům cítila úctu a současně hněv. Jak si

* lubavičtí chasidé – hnutí ortodoxních židů (pozn. překl.)

** cedaka – milodar, přen. charita, dobročinnost (pozn. překl.)

dokázala udržet to chatrné pouto s Bohem, který ji neustále zrazoval? Hospodina babička přesto milovala. Děda naopak vždycky vypadal jako rozpolcenější, méně horlivý, nesmiřitelnější.

„Semmy,“ řekl Shmulich mému otci. Když mluvil, tváře se mu třepaly jako babičce nadloktí, když vařila. „Nejhlubší soustrast.“

Když do bytu přišli přeživší, obvykle mluvili v šifrách, svou jidiš. Snadno se tak vraceli do Evropy a zároveň mátlí děti. Můj otec jidiš uměl. Ale Shmulich z jakéhosi důvodu toho smutečného dne použil angličtinu a jeho kondolence se nakonec stala památnou.

„My jsme nic nevěděli, já a tvůj otec. To víš, že tvůj otec a já jsme se brali ve stejný den? S Hadasou a Jadjou?“

Otec zkomolenou Shmulichovu formulaci přešel a nezažertoval – *Vy jste si vzal mého otce?*

Babička se na Shmulicha podívala a mávla k němu rukou. Tím gestem zastavila všechna další slova, která mu mohla vyjít z úst. „Ech,“ dodala a vrátila se ke svědomitému pláči.

Tyto dva páry měly opravdu svatbu v jeden den, 17. února 1946. Braly se v bývalém koncentračním táboře Bergen-Belsen, kdy o rok dříve byly také babička a Jadja osvobozeny. A čtyři roky po holokaustu tam také všichni žili.

„Jsem na fotografii s tvým dědou,“ otočil se Shmulich ke mně. „A Jadja je vyfocená s Hadasou. Koho by napadlo fotit se společně...“ Místo *koho* by mu ze rtů vyšel spíš prdlavý zvuk. „Ale děda uměl leccos sehnat. Pro sebe parádní oblek. Pro babičku modré šaty. Na svatbu nám dodal deštník a od jednoho ruského rabína taky *trejfe** – výborné sendviče.“ Shmulich spojil prsty jedné ruky do špetky a políbil je. Myslel přitom na „nečisté“ sendviče. „Na prstýnky jsme neměli, tak dal tvé babičce svícen.“

„Babička ho rozsvěcuje o každém šábesu,“ dodal táta.

Babička měla v tu chvíli tvář v dlaních, jako kdyby se modlila za dědu, a kývala se na gauči dopředu a dozadu.

* *trejfe* – nečisté, zakázané jídlo, potraviny, které nejsou košer (pozn. překl.)

Shmulichův prostý příběh byl velice působivý, jako první jarní déšť. Jeho vzpomínka zavlažila semínka vzpomínek, desítky let spící v paměti mého otce. Ten den jsme strávili v minulosti, jako kdybychom vystoupili z toho slavného auta DeLoeran ve *filmu Návrat do budoucnosti*. Ale tím vozem, který nás vezl časem zpět, byl Oldsmobile z roku 78.

„Bylo mi tehdy sedmadvacet, o devět víc než tobě,“ řekl táta. „Děda si právě koupil tenhle Oldsmobile, úplně nový. Špičkové auto. Bylo staré jen pár týdnů.“

Příběh o Oldsmobilu jsem už slyšel nesčetněkrát, ale chtěl jsem vědět, kam nás to auto může tentokrát odvézt.

„Děda mě požádal, abych Helen odvezl plechovku s barvou.“ Usmál se a zakroutil hlavou, jako kdyby chtěl nějak zabránit nevyhnutelnému finále příběhu. „Když jsem zatočil doleva, zvedl jsem pravou ruku a byla úplně celá od bílé olejové barvy. Děda se snažil ji vyčistit terpentýnem.“ Na chvíli se odmlčel. „Ten rok byla hodně studená zima. A protože děda hodně kouřil, musel i v zimě jezdit s otevřenými okny, protože se bál, že by terpentýn v autě mohl vybuchnout. Ale nikdy mi za to nevynadal.“

Ten příběh posloužil jako benzínová pumpa, kde vzpomínky doplnily nádrž a pak se rozjely k utajované rodinné historii. Táta mi řekl, jak o pár měsíců dřív projel s Oldsmobilem hlubokou louží rozbředlého sněhu a zničil motor. A když pak přišlo jaro – když terpentýn vyčichl a motor byl vyměněn – ho chytili, jak se vloupává do dědova auta.

„Proč ses mu tam vloupával?“ Nehty jsem přitom proděravěl babiččin plastový ubrus, podlepený plátnem.

„Nevloupával. Děda mi auto půjčil. Ale já jsem si zabouchl klíče vevnitř a motor běžel. Tak jsem se tam chtěl dostat. Jenomže jsem se o to pokoušel před dvěma policajty.“

„Děda s tebou musel mít velkou trpělivost.“

„Děda věděl, že jsem zvláštní. Byl to báječný člověk, ale takovou trpělivost jako s tebou a tvým bratrem, to nemá. Neměl.“ Oba nás ta oprava časování zarazila. Spolkl jsem knedlík, který se mi udělal v krku. Táta pokračoval: „Když jsem šel poprvé do školy, byl jsem hrozně nervózní a děda si vzal v práci volno, aby mi ukázal, kde se vystupuje ze školního

autobusu. Pořád dokola jsem se ho vyptával: ‚Kde mám vystoupit?‘ A on mi pořád odpovídal: ‚Vystoupíš u lékárny.‘ Já jsem se ho samozřejmě zeptal: ‚A co kdyby ta lékárna vyhořela?‘ A děda odpověděl: ‚Tak vystoupíš u vyhořelé lékárny.‘“

Jiná historka se týkala školy a také trochu souvisela s tím, jak babička téměř vztáhla ruku na rabína.

„Jeden rabín v *ješivě** mě opravdu silně uhodil. Až se mi z toho viklal zub. Pořád to bolí,“ řekl táta s úsměvem a promnul si tvář pod plnovousem. „Když se to děda dozvěděl, šel do *ješivy* a představ si, pak už se mě žádný rabín ani nedotkl.“

A takhle to šlo celé hodiny. Jedna historka stíhala druhou a v pozadí do toho kvílela babička. Nevinné příběhy, vyprávěné tak, jako by měly zaplnit prázdnotu, která vznikla po dědově smrti. Ale neškodné příběhy nakonec prvního dne *šivy* došly. Pak už z jeho života zbýval nejspíš holokaust a těžké časy, protože i druhý den *šivy* se vyprávění opakovala a pak hovor postupně utichl.

Sedm dní je sice dlouhá doba, ale zapomenout vše, co jsme pohřbili, se nedalo.

„Můžu si to vzít?“ zeptal se jeden můj bratranec babičky. Držel v ruce dědovo sako. Nastal čas vyprázdnit skříně s dědovou hmotnou minulostí.

„Jen si to vem. Děda už to nosit nebude. Umřel,“ připomněla nám babička teprve čtvrtý den po pohřbu.

Můj bratr, dva bratrance i já jsme začali prohlížet byt asi tak jako Poláci, kteří rabovali domy tam, kde žili mí prarodiče, když byli všichni jejich obyvatelé posláni do Treblinky. Já jsem ale nehledal zlato. Toužil jsem jen po přiběžích a snažil jsem se najít předměty, které nějak souvisely s koncentráky.

Vytáhl jsem bílou námořnickou čepici. Ten předmět ve mně probudil střípky vzpomínek. Připomněl mi nesouvislé kousky příběhu, jednoho z mála, který jsem kdysi zaslechl. Nějak se týkal dědy a nějaké loď

* ješiva – židovská škola pro studium Talmudu (*pozn. překl.*)